

INGLIZ TILIDAGI ERGASH GAPLAR TARKIBIDA LOKATIVLIK KATEGORIYASINING O'RNI

N.N.Zubaydova

SamDCHTI, Ingliz tili nazariyasi kafedrası dotsenti v.b

Narmatova Baktygul Baltabaevn

f.f.n. dotsent, Qirg'iziston-Qozoq universitetining
EP Tilshunoslik va pedagogika kafedrası mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilida ergash gaplar tarkibida lokativlik (joy-sharoit ma'nosini ifodalovchi) kategoriyasining grammatik va sintaktik xususiyatlari tahlil qilinadi. Lokativlikning ifodalanish vositalari, ularning ergash gaplarda tutgan sintaktik funksiyalari hamda zamonaviy ingliz tilidagi o'zgaruvchanlik tendensiyalari ilmiy manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: lokativlik, ergash gap, ingliz tili sintaksisi, adverbial clause, subordinate clause, spatial deixis.

KIRISH.

Tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlaridan biri – tilning makon (lokativ) ma'nosini grammatik-sintaktik vositalar orqali qanday ifodalashini o'rganishdir. Ingliz tilida lokativlik kategoriyasi fe'lning valentligi, ravishlarning semantik turlari, predikativ konstruktsiyalar va ergash gaplar bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Shu jihatdan lokativ ergash gaplarning sintaktik o'rni alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi.

Lokativlik tushunchasi nafaqat joy ko'rsatuvchi birliklar (here, there, at home, in the garden) bilan, balki makoniy munosabatni aniqlovchi **where, wherever, anywhere that** kabi bog'lovchi vositalar bilan ham ifodalanadi. Ingliz tili strukturasi ergash gaplarda lokativlikni juda moslashuvchan shakllarda qo'llash imkonini beradi (Quirk et al., 1985).

Maqolaning maqsadi – ingliz tilidagi ergash gaplar tarkibida lokativlik kategoriyasining sintaktik o'rni ilmiy manbalar va nutq materiallari asosida yoritishdir.

Lokativlik kategoriyasining nazariy asoslari

Lokativlik - til tizimida makon, joy, fazoviy munosabatni ifodalovchi kategoriyadir. Bu kategoriya quyidagilar orqali aks etadi:

lokativ ravishlar (here, there, somewhere, abroad);

ko'makchilar (at, in, on, above, under va h.k.);

fe'lning fazoviy semantikasi (to go, to come, to stay);

ko'rsatish olmoshlari (this, that, these, those);

lokativ ergash gaplar.

Tilshunoslar fikricha, lokativlik deiksis sistemasining asosiy komponentidir (Fillmore, 1997). Chunki makon nutq vaziyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, so'zlovchi markazida talqin qilinadi.

Ingliz tilining analitik tuzilishi sababli lokativlikning grammatik ko'rsatkichlari nisbatan mustaqil va semantik jihatdan aniqdir. Ko'pchilik holatlarda lokativ ma'no predlog + ot yoki ravish yordamida beriladi:

in the room, at school, on the table, here, nearby.

Biroq lokativlik ko'pincha **ergash gaplar orqali** yanada murakkab sintaktik ma'noda beriladi:

*Stay **where you are**.*

*I will go **wherever you send me**.*

Lokativ ergash gaplarning umumiy belgilari

Lokativ ergash gaplar ingliz tilida **adverbial clauses of place** sifatida tasniflanadi (Greenbaum, 1996). Ular **where, wherever, anywhere that, everywhere that** kabi bog'lovchilar yordamida hosil bo'ladi.

Misollar:

She hid the letter where no one could find it.

Sit where you feel comfortable.

Bu gaplar qo'shma gapning bosh qismiga makon ma'nosini aniqlovchi ergash komponentni qo'shib, butun konstruksiyani fazoviy jihatdan birlashtiradi.

Lokativ ergash gaplarning sintaktik funksiyasi

Lokativ ergash gaplar odatda **hol funksiyasida** keladi. Biroq ularning sintaktik o'rni ba'zan murakkablashib, quyidagi variantlarda uchraydi:

1) Hol ergash gap sifatida

Eng ko'p uchraydigan holat:

He lives where the river bends.

2) Aniqlovchi ergash gap sifatida

Ba'zan lokativ ergash gap o'ni aniqlaydi:

The place where we met is unforgettable.

3) Predikativ ergash gap

Kam uchraydi, lekin mavjud:

This is where I belong.

Bog'lovchi vositalar tizimi

Where – eng asosiy lokativ bog'lovchi.

Wherever – umumlashtirilgan makon ma'nosini beradi.

Anywhere (that) – ochiq, noma'lum lokatsiyani ko'rsatadi.

Everywhere (that) – universallik ma'nosini beradi.

Ular sintaktik jihatdan bosh gapga tobe bo'lib, predikativlik markazini saqlaydi.

Konret lokativlik

Aniq obyekt yoki joy ko'rsatilganda:

Stop where the lights are.

Noaniq lokativlik

Makon umumiy ifodalanganda:

Go wherever you want.

Kontekstual-lokativ ma'no

Nutq vaziyatiga bog'langan holda:

He returned where he started.

Metaforik lokativlik

Makonni ko'chma ma'noda:

I will follow you where dreams lead us.

Ingliz tilida lokativ ergash gaplarning sintaktik modellarini tahlil qilish

Model 1:

Main Clause + where + Subject + Predicate

You can stay where you like.

Model 2:

Where + Subject + Predicate, + Main Clause

Where the road ends, we stopped.

Model 3:

Noun + where + Subject + Predicate

The house where she grew up was sold.

Analitik va sintetik farqlar. Ingliz tili analitik tuzilishiga ko'ra, lokativ ma'no ko'pincha sintaktik vositalar orqali ifodalanadi. Slavyan tillarida morfologik ko'rsatkichlar ko'proq rol o'ynasa, ingliz tilida ergash gaplar fazoviy aniqlikni ta'minlaydi.

Lokativ ergash gaplarning nutqdagi funksional yuklamasi

Lokativ ergash gaplar matnda:

1) Fazoviy kontekst yaratadi

Hodisalar qayerda sodir bo‘layotganini ko‘rsatadi.

2) Informatik zichlikni oshiradi

Aniqlashlar orqali ma’no boyiydi.

3) Pragmatik funksiyani bajaradi

Manzil, yo‘nalish, kontekstual makon ma’nosi jihatdan nutqning tushunarliqligini kuchaytiradi.

4) Badiiy matnda tasviriylilikni oshiradi

I will wait for you where the sun meets the sea.

XULOSA.

Ingliz tilida lokativlik kategoriyasi ergash gaplar orqali juda boy va tizimli tarzda ifodalanadi. Lokativ ergash gaplar sintaktik jihatdan: hol, aniqlovchi, predikativ funksiyalarida kelishi mumkin;

semantik jihatdan esa: aniq, noaniq, kontekstual, metaforik makon ma’nolarini bera oladi.

Bog‘lovchi vositalar tizimi (where, wherever, anywhere that va boshqalar) lokativlikning shakllanishida asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, ergash gaplarning sintaktik modellarining xilma-xilligi ingliz tilining analitik tipologiyasiga mos ravishda makon munosabatini keng doirada ifodalash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. - London: Longman, 1985. - 1120 p.
2. Greenbaum S. *Oxford English Grammar*. - Oxford: Oxford University Press, 1996. - 450 p.
3. Sulaymanova N.J. Study of evaluation categories. SamDCHTI., “Prospects and Opportunities for Inclusive Teaching in Higher Education: Challenges and Solutions” Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. 2025-yil, 2-3-may. 229-236 b
4. Sulaymanova N.J., D.Herayana Global challenges to dialogic practices in classrooms. SamDCHTI., “Ta’lim sifatini ta’minlashning ilg‘or usullari: Muammo va Yechimlar” Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. 2024-yil 2-3-may, 220-222 p
5. Sulaymanova N.J. The Interpretation of Activity of Assessment According to Metadiscursive Perspective AMERICAN Journal of Science on Integration and Human Development Volume 3, Issue 1, 2025ISSN (E): 2993-2750 17-24 p.
6. Fillmore C. J. *Lectures on Deixis*. - Stanford: CSLI Publications, 1997. - 150 p.
7. Biber D., Johansson S., Leech G., Conrad S., Finegan E. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. - London: Longman, 1999. - 1204 p.
8. Huddleston R., Pullum G. *The Cambridge Grammar of the English Language*. - Cambridge: Cambridge University Press, 2002. - 1860 p.
9. Lyons J. *Semantics*. - Cambridge: Cambridge University Press, 1977. - 897 p.
10. Yule G. *The Study of Language*. - Cambridge: CUP, 2016. - 300 p.
11. Назаров Қ. *Tilshunoslikka kirish*. - Тошкент: Фан, 2010. - 240 б.
12. Ирназаров Қ. *Hozirgi ingliz tili sintaksisi*. - Тошкент: Университет нашриёти, 2012. - 180 б.